

Verslag videosessie Cultuur, erfgoed en dementie

Presentatie Ingrid Smit, specialist cultuurparticipatie LKCA

Naast kunst en cultuur kan ook erfgoed bijdragen aan het welzijn van mensen met dementie. Daarvan zijn mooie voorbeelden uit Zuid-Holland gedeeld tijdens de bijeenkomst 'Cultuur, erfgoed en dementie' op 15 maart 2022.

'Nederland telt steeds meer mensen met dementie,' vertelt Ingrid Smit van het LKCA. 'We gaan naar ruim een half miljoen in 2040. Gelukkig groeit het besef dat kunst, cultuur en erfgoed een positief effect kunnen hebben op het welzijn van mensen met geheugenziektes. Steeds meer musea en erfgoedinstellingen ontwikkelen daarom een passend aanbod voor mensen met dementie en hun mantelzorgers.'

Erfgoedhuis Zuid-Holland

Het eerste voorbeeld van zo'n passend aanbod wordt toegelicht door Evelien Masselink. Zij is coördinator business development erfgoed van het Erfgoedhuis Zuid-Holland, een provinciale instelling waar de zorg voor erfgoed - zoals musea en monumenten - is samengebracht. 'We ontwikkelen trainingsprogramma's voor middelgrote en kleine musea,' vertelt Masselink. 'Die geven vrijwilligers handvatten over rondleiden, het beheer van de collectie en de website. We richten ons steeds vaker op nieuwe doelgroepen.'

Toolbox

Nieuwe doelgroepen vragen om nieuwe tools. Daarom ontwikkelde Erfgoedhuis Zuid-Holland [Spullen die Harten vullen](#), een toolbox vol betekenisvolle activiteiten rondom culturele collecties voor mensen met dementie, te gebruiken door musea die deze mensen willen ontvangen.

'Veel instellingen willen hun programma aanbieden aan mensen met dementie,' vertelt Masselink. 'Juist musea, molens, kerken, kastelen, brugwachtershuisjes en buitenplaatsen kunnen deze groep snel bereiken met het mooie verhaal van hun erfgoed. Maar om dat goed te doen, moet je je verdiepen in deze groep. Je vrijwilligers moeten die goed kunnen begeleiden. Daardoor hebben de deelnemers een fijnere ervaring. 'Laat dingen zien, voelen, ruiken en horen,' adviseert Masselink. 'Door meer zintuigen te prikkelen, spreek je er altijd minstens eentje aan.'

Dementievriendelijk

In de toolbox wordt uitgelegd hoe je dementievriendelijk wordt. 'Houd het simpel,' adviseert Masselink. 'Bied een beperkt aantal voorwerpen aan en wees flexibel. Het gaat altijd anders dan je had voorbereid. Stel vragen zodat er een gesprek ontstaat. Houd de groepen klein, kijk mensen aan en praat tegen hen, niet tegen de mantelzorgers. Je moet er met je hele hart voor gaan. Doe het niet voor het vinkje van de gemeente of de subsidie.'

Museum Beelden aan Zee

De tweede spreker is Anneke Kuilman, vrijwilliger van het Alzheimersteam van [Museum Beelden aan Zee](#) in Scheveningen. 'Sinds 2014 organiseren we Blijft je bij-rondleidingen voor mensen met Alzheimer of een andere vorm van dementie en hun begeleiders,' vertelt Kuilman. 'Samen kijken en

genieten staat centraal. We zijn geïnspireerd door het New Yorkse Museum of Modern Art (MoMA) dat een programma heeft ontwikkeld voor mensen met beginnende dementie.’

MoMA-formule

‘Werken met de formule van het MoMA,’ zegt Kuilman, ‘betekent dat de rondleiding begint met stille observatie. We bekijken een voorwerp, zonder iets te zeggen. Daarna praten we erover. “Waar viel uw oog op, meneer Piet? Wat ziet u, mevrouw Klazien?”

Zo bespreken we het object, het materiaal en de indruk die het maakt. Dan komen de zintuigprikkelende elementen, zoals koffieboontjes bij de koffiekannen van Klaas Gubbels. Dan vraag je: verlangt u soms ook naar een lekker kopje koffie of heeft u liever een ander drankje? Zo bespreek je elk kunstobject aan de hand van de formule van het MoMA.’



koffiekannen van Klaas Gubbels

Motivatie

‘Onderzoek van het MoMA heeft aangetoond dat hun programma leidt tot een betere kwaliteit van leven voor mensen met dementie, hun mantelzorgers én verzorgenden,’ vertelt Kuilman. ‘Dat effect blijft ook na de rondleiding. Ook verbetert de relatie tussen mensen met dementie en mantelzorgers. Een dochter was ontroerd toen haar moeder ‘vanuit het niets’ herinneringen aan een vakantie ophaalde. “Ik had mijn moeder even terug,” zei ze.’ Een derde reden om programma’s voor mensen met dementie te ontwikkelen is dat er makkelijk contact ontstaat tussen lotgenoten.

Aanpak

De aanpak van Museum Beelden aan Zee is grondig. De basis is de handleiding van het MoMA. ‘Onze vrijwilligers volgden een lezing van Stefanie Metsemakers,’ vertelt Kuilman. ‘Zij onderzocht het [MoMA programma over cultuurdeelname van mensen met een beperking](#). Ook kregen ze voorlichting over hoe je omgaat met mensen met dementie.’

Werkwijze

‘We ontvangen deze doelgroep op rustige momenten,’ vertelt Kuilman. ‘Bijvoorbeeld als het museum gesloten is. ‘Een bezoek duurt twee uur. De rondleiding duurt een uur, het andere uur wordt gebruikt om rustig koffie te drinken, mensen te begeleiden naar de bus en hen uit te zwaaien. De maximale groepsgrootte is twaalf, inclusief begeleiding. Bij elke rondleiding zijn er twee rondleiders en vijf of zes kunstwerken. ‘We voegen extra voorwerpen toe die reuk, gehoor en smaak prikkelen. We starten met koffie en iedereen krijgt een naamsticker. Daarna gaan we de zaal in en bekijken we de kunstwerken. Daar gaan we over praten. Wat zie je? Wat valt je op? Het belangrijkste is dat mensen het leuk hebben.’

Financiering

Vrijwilligers zijn gratis, maar de staf wordt betaald. Bovendien kan het museum geen andere groepen ontvangen op hetzelfde moment. Daarom is fondsenwerving nodig. Daarnaast betaalt elke groep vijfenzeventig euro, inclusief entree.



Museum Beelden aan Zee

PR

Museum Beelden aan Zee verspreidt folders via Alzheimercafés en communiceert via de website, social media en een nieuwsbrief. Ook houden ze contact met zorginstellingen die regelmatig komen met bewoners.

Covid-19

Tijdens corona waren er geen rondleidingen mogelijk. 'Daarom zijn we aan de slag gegaan met de [Belevenistafels](#) van Stichting Onwijs,' vertelt Kuilman. 'Dat is een soort grote iPad waarop je kunstwerken, foto's en filmpjes kunt plaatsen. Ze zijn er in tafelformaat en in een kleinere, draagbare variant. Je kunt er omheen zitten en naar kunst kijken. Verzorgingstehuizen kunnen zelf met zo'n Belevenistafel aan de slag. Zo halen ze kunst als het ware in huis.'

Herbergier Den Haag

Jari van der Toorn, zorgondernemer van Herbergier Den Haag, werkt met deze Belevenistafels. De Herbergier is een kleinschalige woon-zorgvoorziening voor mensen met dementie.

'Onze focus ligt op het welzijn van onze mensen,' vertelt Van der Toorn. 'Daar hoort bij dat ze kunnen deelnemen aan kunst en cultuur. We zien dat het een positief effect op hun gezondheid heeft. Mensen hebben meer energie, minder depressies, ze genieten meer en leven langer.'

Toegankelijkheid

'Belevenistafels zijn een uitkomst voor bewoners die niet meer naar een museum kunnen. 'Zeker tijdens corona konden we op deze manier kunstwerken bespreken en musea bezoeken,' stelt Van der Toorn. 'Door het programma kunnen verzorgenden en activiteitenmedewerkers makkelijk een kunstwerk bespreken met de bewoners. Zo kunnen mensen blijven genieten van kunst.'

Museumbezoek

Bewoners van De Herbergier bezoeken regelmatig een aangepast programma van een museum. Dat is belangrijk voor hen, omdat ze zo kunnen deelnemen aan de maatschappij. Er is iets om je op te verheugen. 'Dit soort initiatieven zijn belangrijk en helpen instellingen en hun bewoners,' zegt Van der Toorn. 'De grootste uitdaging is de organisatie van zo'n uitstapje want dat vraagt veel van de verpleging.'

Vragen aan Evelien Masselink

Draagt museumbezoek bij aan preventie van dementie, in de zin van vertragen of uitstellen?

Ik heb geen onderzoeken paraat, maar alles is beter dan mensen thuis laten vegeteren achter de geraniums. Laat hen wandelen en bewegen, dien prikkels toe, wijs op de vogeltjes en de wind. Dat geldt ook voor een museumbezoek. Iemand is even gelukkig en voelt zich weer mens.

Sommige locaties zijn te druk voor mensen met dementie, zoals een bieb. Hoe ga je daarmee om?

Als de bibliotheek echt een programma wil aanbieden voor mensen met dementie, dan is er vast een tijdstip of een rustig hoekje waar dat kan. Daar moet je creatief in (willen) zijn.

Wat is beter, mensen met dementie opzoeken of hen naar een museum halen?

Dat is afhankelijk van de gezondheid. Mensen die nog kunnen komen en op prikkels reageren, kun je meenemen naar een andere plek. Als mensen niet meer alert reageren, is een museumbezoek lastig. Dan zijn er te veel prikkels en kun je hen beter bezoeken.

Vragen aan Anneke Kuilman

Vragen jullie vooraf naar de specifieke behoeften van individuele deelnemers?

Begeleiders geven vooraf vaak input over de groep of we bellen met de mantelzorger.

Wie maakt de reservering?

Meestal reserveert het verzorgingshuis, soms meldt een mantelzorger iemand aan via de website.

Jullie geven bezoekers een naambadge. Jullie maken onderscheid tussen mensen met dementie en hun begeleiders door met kleine- en hoofdletters te werken. Waarom is het belangrijk om te weten wie de deelnemers met en zonder dementie zijn?

We geven iedereen in het publiek beurten, maar we proberen vooral om de doelgroep erbij te betrekken. Het is niet de bedoeling dat zij op de achtergrond blijven. Zo voorkomen we dat.

Bereiken jullie ook mensen met een andere culturele achtergrond?

Ieder verzorgingshuis kan zich bij ons aanmelden. We werken regelmatig samen met een Hindoestaans verzorgingshuis.

Vragen aan Jari van der Toorn

Hoeveel mensen wonen in De Herbergier?

In een Herbergier wonen 16 mensen met geheugenproblemen samen met de zorgondernemers. Dit is vaak een echtpaar.

Kun je een eigen programma maken met de BelevensTafels?

Je kunt een eigen programma maken voor een specifieke bewoner of voor je eigen instelling. Daarvoor werk je samen met de leverancier van de tafels, [Stichting Onwijs](#).



Gebruik je Belevenistafels individueel of gezamenlijk?

Je kunt de tafel individueel gebruiken of in groepjes tot vijf mensen. Omdat hij draagbaar is, kun je hem meenemen naar iemands kamer. Ideaal voor mensen die weinig prikkels verdragen.

Wat voor prijskaartje hangt er aan een Belevenistafel?

Reken op vier- tot vijfduizend euro. Je kunt er geen subsidie voor krijgen, maar je kunt wel sponsoren of donateurs zoeken of je bedrijfs- of zorgbudget inzetten. En sommige gemeentes willen bijdragen. Evelien vult aan: 'Als een tafel te duur is, kun je ook foto's printen, plastificeren, uitdelen en erover praten.'

Is de tafel eigendom van het tehuis of biedt het museum de tafel aan?

Onze Herbergier heeft de tafel in eigendom, maar je kunt natuurlijk samenwerken en de tafel laten rouleren. Anneke vult aan: 'De Onvergetelijk Belevenistafel bestaat uit software, die in vaste tafels met een touchscreen wordt opgenomen. Die staan nu in zo'n 1000 verzorgingshuizen. En er zijn draagbare Belevenscreens, zoals de Herbergier en ook Beelden aan Zee hebben. Er zijn dus varianten. De Belevenistafels en de fysieke rondleiding in een museum vullen elkaar aan. Bij de ene ontvang je mensen, bij de andere ga je naar mensen toe. Het is een mooie combinatie.'

Interessante websites

[Kennisdossier Cultuur en dementie](#)

[Kennisdossier Erfgoed, zorg en welzijn](#)

[Toolbox Spullen die Harten vullen](#)

[Museum Beelden aan Zee](#)

[Onvergetelijk Museum](#)

[Stichting Onwijs, leverancier van de BelevensTafels](#)

[Het Participatiekoor](#)